

3.5. Права дітей в Інтернеті

Вдосконалення інформаційних технологій створює умови для ефективного розвитку сучасного суспільства. Разом з тим, майбутнє кожної нації і людства в цілому потенційно залежить від покоління, що підрастає, тому й питання забезпечення прав дітей в Інтернеті є одним з актуальніших, якому потрібна приділятися велика увага. Значною мірою інтерес до цієї тематики пов'язаний із проблемою захищеності дітей у віртуальному просторі, оскільки Інтернет є не тільки зоною розвитку для дітей, а й зоною ризику для їхнього психічного, фізичного здоров'я і соціального самопочуття.¹ Нові інформаційні технології і технології зв'язку впливають на дотримання великої кількості прав дитини, позначених в Конвенції про права дитини (КПР ООН), Європейській Конвенції з прав людини і Європейської соціальної хартії. Згідно з Рекомендаціями, даними Комітетом з прав дитини ООН, усі діти повинні мати право на безпечний доступ до ІКТ та цифрових ЗМІ, на можливості повною мірою брати участь, висловлювати свою думку, шукати інформацію і використати усі права, позначені в КПР ООН і у факультативних протоколах, не піддавшись дискримінації.

¹ Меркулова Д. Поведінка дошкільників у мережі Інтернет / Д. Меркулова, В. Звоновський // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : наук.-теорет. журн. – 2014. – №2. – С. 62.

Світ інформаційних технологій дає безмежні можливості навчання і спілкування, і в той же час створює по-справжньому трижовні проблеми, пов'язані з недотриманням прав дітей в інформаційному середовищі. Адже дитина, зважаючи на свою фізичну і розумову незрілість, потребує спеціальної охорони і турботи, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження¹. Тому пріоритетним завданням кожної держави є максимальне сприяння реалізації прав дітей в Інтернеті, не позбавляючи при цьому молодих людей вільного доступу до всесвітньої Мережі². Відповідно до ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства»: «Кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки, формування власних поглядів, розвиток власної громадської активності, отримання інформації, що відповідає його віку. Це право включає свободу шукати, отримувати, використати, поширювати і зберігати інформацію в усній, письмовій або іншій формі, за допомогою витворів мистецтва, літератури, засобів масової інформації, засобів зв'язку (комп'ютерній, телефонній мережі і тому подібне) або інших засобів по вибору дитини. Дитині забезпечується доступ до інформації і матеріалів з різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному і моральному добробуту³. Таким чином, для реалізації вказаних можливостей, одним з основних прав, яке необхідно дитині – є право на доступ до Інтернету.

Посібник з прав людини для інтернет-користувачів та Пояснювальний меморандум до нього визначають право на доступ до Інтернету, як важливий засіб для реалізації прав та свобод людини, а також

¹ Робул А. Международная защита прав ребенка в современном мире [Електронний ресурс] / А. Робул // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. – 2002. – №2. – Режим доступу: <http://evolutio.info/content/view/495/53/>.

² Про захист дітей та молоді від негативних інформаційних впливів [Електронний ресурс] : лист М-ва освіти і науки України № 1/9-768 від 06.11.09. – Режим доступу: http://coolschool1.at.ua/load/pro_zakhist_ditej_ta_molodi_vid_negativnikh_informacijnikh_vpliviv/2-1-0-121.

³ Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу: <http://meget.kiev.ua/zakon/zakon-ob-ohrane-detstva/>.

засіб для її участі в демократичних процесах¹. Розуміти це право можна максимально широко: від використання будь-якою особою будь-яких пристроїв для реалізації права доступу до інформаційних технологій, сприяння органами державної влади та місцевого самоврядування реалізації доступу до Інтернету, до заборони дискримінації за будь-якою ознакою в реалізації цього права та позбавлення зазначеного права лише за рішенням суду.

Доступ до Інтернету і комп'ютерна грамотність є складовими таких прав дитини, як право на свободу вираження поглядів та інформацію, свободу думки, об'єднань, права на освіту тощо. Право на доступ до Інтернету не залежить від мети його використання: в тому ж ступені, в якому у кожної людини є право на навчання і вираження політичних переконань з допомогою Інтернету, у неї є право використовувати Інтернет з розважальною, комунікаційною та іншою метою. А це означає, що дитина може отримати і шкідливу для неї інформацію, а також піддатися іншим ризикам.

Згідно аналізу Інтернет-ресурсів, які працюють в даному напрямку, можна виділити такі ризики:

- комп'ютерні віруси – програма або частина програми, призначена для того, щоб спричинити небажані наслідки для комп'ютера або інформаційної системи;
- збір особистих даних в Інтернеті;
- порно сайти, фотографії, відео тощо;
- фішинг – Інтернет шахрайства, пов'язані з обманом користувачів за допомогою фальшивих вебсторінок або посилань;
- спам – небажані повідомлення електронної пошти, які зазвичай відправляються з метою безпосереднього маркетингу;
- дитяча порнографія;
- виманювання грошей шляхом шахрайства;

¹ Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум (Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів країнам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів – пояснювальний меморандум) [Електронний ресурс] : пер. укр. мовою за вид.: Recommendation CM/Rec(2014)6 of the Committee of Ministers to member States on a guide to human rights for Internet users – Explanatory Memorandum – Київ : Інжиніринг, 2015. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Posibnuk_z_prav.

- хакерство – діяльність особи, яка зламує інформаційну мережу чи систему організації або використовує її, не маючи на це дозволу;
- розмови на тему сексу, «чіпляння» до дітей в Інтернеті;
- порушення авторського права;
- торгівля дітьми, вербування;
- Інтернет залежність – нав'язливе бажання підключитися до Інтернету і хвороблива нездатність вчасно відключитися від Інтернету;
- переслідування, залякування та жорстоке поводження с дітьми в мережі.¹

Тому, одночасно, реалізація права на доступ до Інтернету вимагає забезпечення низки прав дитини, таких як: право на приватне життя і захист персональних даних, право на безпечне користування Інтернетом, право на повагу до честі та гідності дитини, право звернутися за захистом, тощо.

У доповіді ОБСЄ щодо доступу до Інтернету як реалізації основоположного права людини наголошується, що право на свободу самовираження має бути універсальним, включно з технологією, яка робить його можливим. Втім, особливо підкреслюється необхідність вжити додаткових заходів для забезпечення прав в Інтернеті вразливих груп, таких як діти.² Отже, право дитини на доступ до Інтернету разом з можливостями, передбаченими зазначеним правом, характеризується також, як право на особливу турботу і допомогу дитині в інтернет середовищі. У зв'язку з цим державами й родиною можуть бути прийняті заходи щодо обмеження чи призупинення використання Інтернету з метою запобігання порушення прав дітей, проте такі заходи мають бути співвимірними і не перешкоджати вільному поширенню інформації в мережі Інтернет.

Право на свободу вираження поглядів та інформації для дитини, яка знаходиться на стадії формування особистості, є дуже важливим. Свобода вираження поглядів та інформації – це мож-

¹ Сокол І. М. Коли необхідно вчитись безпечному інтернету [Електронний ресурс] / І. М. Сокол // Проблеми безпеки в Інтернеті. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/komp_2012_8_9.pdf.

² Yaman Akdenian. Freedom of Expression on the Internet [Електронний ресурс] / Yaman Akdenian. – 2012. – Режим доступу: <http://www.osce.org/fom/105522?download=true>.

ливість вільно висловлюватись в Інтернеті та мати доступ до інформації, висловлювань і поглядів інших осіб (як політичні заяви, релігійні переконання, погляди і висловлювання, що сприймаються прихильно або вважаються необразливими, так і такі, що можуть завдати образу, шокувати або виводити інших осіб зі стану рівноваги). Обмеження можуть накладатися на такі висловлювання, в яких містяться заклики до дискримінації, ненависті або насильства. Такі обмеження повинні бути правомірними, цілеспрямованими, і запроваджуються під контролем суду. Так, Європейський суд встановив, що права неповнолітніх або молодих людей повинні захищатися в усіх обставинах зважаючи на їх фізичну і душевну уразливість і особливо тому, що вони можуть легко отримати доступ до інформації, вільно розміщеної в Інтернеті або стати об'єктом сексуальних домагань в Інтернеті. Вплив інформації посилюється, коли її можна знайти в Інтернеті, або навіть коли вона вказана на носії в громадському місці з посиланням на адресу сайту в Інтернеті. Кожен, включаючи неповнолітніх, зможе отримати доступ до відповідного сайту. Два ці елементи повинні посилити зацікавленість держави у вжитті заходів щодо обмеження права на передачу інформації. Проте, обмеження повинне бути співвимірним, відповідно до загальних принципів тлумачення статті 10 Європейської конвенції із захисту прав та основоположних свобод (ЄКПЛ). Обмеження буде ще більш виправданим, якщо воно не перешкоджає висловлюванню думок за допомогою інших засобів передачі інформації¹.

Окрім зазначеного, здійснення прав дитини на вільне вираження думки і отримання інформації може бути обмежено законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою відвертання безладів або злочинів, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошуванню інформації, отриманої конфі-

¹ Швейцарское движение разлитов против Швейцарии = [Mouvement Raelien Suisse v. Switzerland] [Електронний ресурс] : жалоба № 16354/06, §§ 54–58, постановление от 13 янв. 2011 г. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_Internet_RUS.pdf.

денційно, або забезпечення авторитету і безсторонності правосуддя.¹

Право на свободу вираження поглядів та інформації пов'язане з правом дитини на освіту, оскільки використання інформаційних технологій створює унікальну можливість для неї не тільки отримати додаткову інформацію, а й перевірити свої знання, уміння та навички. Всесвітня мережа Інтернет дає змогу збільшити кількість джерел пошуку навчального матеріалу, розвивати в дитині навички й уміння інформаційно-пошукової діяльності, об'єктивно оцінювати знання й уміння в стислі терміни.

Кожна дитина повинна мати можливість доступу до освітніх, культурних, наукових, навчальних ресурсів з метою саморозвитку та навчання. Право на освіту закріплене у статті 2 Протоколу 1 до ЄКПЛ. Рекомендація CM/Rec(2007)16 Комітету міністрів державам-членам про заходи підвищення цінності Інтернету як суспільно важливого ресурсу закликає до створення і розвитку доступу до навчального, культурного та наукового контенту в цифровій формі з наданням можливостей для самовираження всім культурам і доступу до Інтернету всіма мовами включно з мовами корінних/нечисленних народів. Інтернет-користувачі повинні мати можливість вільного доступу до наукових і культурних здобутків в Інтернеті, що фінансуються державою. Також у рамках розумних обмежень має бути забезпечений доступ до цифрових матеріалів, що є суспільним надбанням.²

Право на приватне життя і захист персональних даних дітей потребує дослідження у зв'язку з тим, що молодь активно проводить вільний час у соціальних мережах, де нерідко відбувається порушення цього права. Приватне життя – це поняття, для якого не існує вичерпного визначення. Європейський суд з прав людини підкреслює, що стаття 8 ЄКПЛ охоплює широке коло інтересів, зокрема приватне

¹ Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/Posibnuk_z_prav_ludjnj_for_web%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Posibnuk_z_prav_ludjnj_for_web%20(1).pdf).

² Рекомендації CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо посібника з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/Posibnuk_z_prav_ludjnj_for_web%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Posibnuk_z_prav_ludjnj_for_web%20(1).pdf).

і сімейне життя, житло і кореспонденцію, пошту, телефонні розмови¹, діяльність професійного або підприємницького характеру² та інше.

Найкращий спосіб забезпечення недоторканності приватного життя – це анонімний доступ і анонімне використання послуг, анонімні засоби здійснення платежів. Там де це можливо, необхідно з'ясувати наявність технічних засобів забезпечення анонімності.³ Проте, повна анонімність не завжди можлива через законодавчі обмеження країн. У такому випадку, якщо це дозволено законодавством, дитина може використовувати псевдонім, що дозволить знати її персональні дані лише постачальникові послуг Інтернету. Дітям необхідно пояснювати, що їм слід з обережністю ставитися до сайтів, де вимагається особиста інформація в розмірі більшому, ніж це необхідно для входу на сайт чи де не пояснюється, для чого необхідна така інформація.

Право дітей на приватне життя в мережі Інтернет було предметом розгляду у низці справ у Європейському суді з прав людини. Фізичний і духовний добробут дітей належить до найважливіших аспектів їхнього права на приватне життя. Незважаючи на те, що Європейський Суд при захисті норм моральності, з огляду на відносний характер концепцій моралі в європейській правовій сфері, надає державам певні межі свободи розсуду⁴, відносно прав неповнолітніх осіб він роз'яснив, що особа юного віку знаходиться в уразливому положенні.

¹ Справа «Класс та інші проти Німеччини» = *Klass and Others v. Germany*, №5029/71, § 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=532>.

² Справи «Ротару проти Румунії» (*Rotaru v. Romania*), №28341/95; «P. G. і J. H. проти Сполученого Королівства» (*P. G. and J. H. v. UK*), №44787/98; «Пек проти Сполученого Королівства» (*Peck v. UK*), №44647/98; «Перрі проти Сполученого Королівства» (*Perry v. UK*), №63737/00; «Аманн проти Швейцарії» (*Amann v. Switzerland*), №27798/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=212>; <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=308><http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=419>.

³ Рекомендація № R(99)5 Комітету міністрів державам – членам Ради Європи по захисту недоторканності приватного життя в Інтернеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medialaw.org.ua/library/rekomendatsiya-r-99-5-shhodo-zahystu-nedotorkannosti-pryvattogo-zhyttya-v-interneti/>.

⁴ Справа «Акдаш проти Туреччини» (*Akdaş v. Turkey*) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_Internet_RUS.pdf.

Це спричиняє різні наслідки, коли питання стосується Інтернету. На держави-члени покладено позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективного дотримання цього права. Так, в одній з справ, коли на сайті знайомств була розміщена реклама сексуального характеру від імені заявника, 12 – річного хлопчика, без його відома, суд постановив, що оголошення сексуального характеру на сайті знайомств в Інтернеті, що стосується 12 – літньої особи тягне фізичний і моральний ризики для дитини, від яких їй потрібний належний захист. Це потребує від держав вжиття заходів, розроблених для забезпечення недоторканості приватного життя. Можливість отримання компенсації від третьої сторони, в даному випадку постачальника послуг, не є належним засобом правового захисту. Необхідний саме доступний засіб правового захисту, завдяки якому можна ідентифікувати і притягнути до відповідальності дійсного злочинця, в даному випадку, особу, яка помістила оголошення, і забезпечити отримання жертвою фінансового відшкодування від цієї особи. Попри те, що свобода висловлювання думки і конфіденційність комунікацій мають первинне значення, і користувачі засобів зв'язку і інтернет-послуг повинні мати гарантії недоторканості їх приватного життя і поваги свободи вираження ними думки, такі гарантії не є абсолютними і повинні поступатися іншим законним вимогам, таким як відвертання безладу або злочину, або захист прав і свобода інших осіб. Держава також не могла стверджувати, що не мала можливості встановити систему захисту дітей від домагань педофілів через Інтернет, оскільки поширена проблема статевих злочинів по відношенню до дітей і небезпека використання Інтернету із злочинною метою були широко відомими у той час, коли стався інцидент. Таким чином, законодавчо держава повинна була встановити рамки для узгодження цих конкуруючих інтересів. Оскільки цього не відбулося на момент скоєння злочину, суд визнав державу у справі такою, що порушила право хлопчика на повагу до його приватного життя.¹

Стосовно надання інформації про особу неповнолітніх, замішаних в інциденті сексуального характеру, суд пояснив, що той факт, що

¹ Справа «К. У. проти Фінляндії» (К. У. v. Finland) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cases.legal/en/act-echr1-117361.html>.

особа є неповнолітньою, може обмежити свободу преси. У разі скоєння злочину неповнолітнім, проти якого не можна порушити кримінальну справу, право журналіста на передачу інформації про серйозний злочин, що зазвичай надається журналістам для того, щоб вони могли інформувати громадськість про кримінальні розгляди, повинно поступитися праву неповнолітнього на ефективний захист його приватного життя.¹ Неодноразова вказівка в пресі особи неповнолітнього, що підозрюється у скоєнні насильницького злочину, завдає шкоди його моральному і психологічному розвитку і його приватному життю. Це може виправдати винесення ухвали проти журналіста в цивільному порядку за результатами розгляду позову про дифамацію, навіть якщо особиста інформація вже була надбанням громадськості, оскільки вона знаходилася в Інтернеті.² Таким чином, позиція суду зводиться до того, що неповнолітнім особам повинен надаватися спеціальний захист від втручання у їх фізичний, психічний чи моральний добробут. Без відповідного захисту неможливо забезпечити такі важливі права дитини як, право на безпечне користування Інтернетом та право на повагу до честі та гідності в Мережі, право на подання скарг про порушення прав, їх ефективний захист тощо.

Всеукраїнське соціологічне дослідження, проведене Інститутом соціології НАН України ще в 2009 році, виявило тривожні тенденції: понад 28% опитуваних дітей готові надіслати свої фотокартки незнайомцям у Мережі; 17% без коливань діляться інформацією про себе і свою родину (адреса, професія, графік роботи батьків, наявність цінних речей у домі тощо); 22% дітей періодично потрапляють на сайти для дорослих; 28% дітей, побачивши в Інтернеті рекламу алкоголю або куріння, хоча б один раз спробували їх купити, а 11% – спробували купувати наркотики; близько 14% опитуваних час від часу відправляють платні SMS за бонуси в онлайн-іграх і лише деякі звертають увагу на вартість послуги. Лише у 18% випадків дорослі перевіряють, які сайти відвідує дитина, тільки 11% батьків знають про такі онлайн-загрози, як «дорослий» контент, азартні ігри, онлайн-

¹ Справа «Aleksey Ovchinnikov проти Россії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mmdc.ru/praktika_evropejskogo_suda/praktika_po_st10_evropejskoj_konvencii/delo_alekseya_ovchinnikova_protiv_rossii/.

² Там само.

насилля, кіберзлочинність.¹ На сьогодні ситуація не змінилася на краще. Тобто діти щодня користуючись мережею Інтернет, стоять перед загрозою нових хвиль насильства, жорстокого поведіння, втручання у приватне життя й посягання на майно.

Жорстоке поведіння з дітьми в мережі Інтернет – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального, економічного чи соціального насильства над дитиною в мережі Інтернет (наприклад, дитяча порнографія, зоофілія за участі дітей, домагання дитини для сексуальних цілей, розбещення, кібербулінг, пропаганда суїциду, жорстокості стосовно дітей². Особливо гостро в цьому аспекті стоїть питання дитячої порнографії. Діти є легкодоступними, а дитяча порнографія, у свою чергу є простою і недорогою у виробництві, а також тим більше в тих умовах, коли на неї є величезний споживчий ринок. Поширення дитячої порнографії є однією з форм комп'ютерної злочинності, для боротьби з якою необхідні не тільки заходи з боку держави, а й відповідні форми міжнародного співробітництва у здійсненні розслідування, судового переслідування та покарання осіб, які скоюють такого роду злочини.

Згідно приписів ст. 20 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства ратифікованої від 20.06.2012, термін «дитяча порнографія» означає будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою³. Збільшення вразливості дітей до сексуальної експлуатації є результатом зростання рівня бідності, соціальної та гендерної нерівності, поширення наркоманії та алкоголізму, зростання попиту на сексуальні послуги дітей, погіршення екологічного стану, поширення ВІЛ-інфекції та СНІДу, зростанням кількості випадків певних форм сек-

¹ Безпека дітей в інтернеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/59/196/korinf19/bezditvinet/>.

² Кодекс щодо захисту дітей від жорстокого поведіння в мережі Інтернет та Інтернет-ресурсах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/20120221130217_final_text%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/20120221130217_final_text%20(1).pdf).

³ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [Електронний ресурс] : ратифік. від 20.06.2012. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4988-17>.

суальної експлуатації дітей та підлітків, в тому числі за допомогою мережі Інтернет та інших новітніх технологій.

Позиція Європейського суду з цього питання зводиться до того, що держава повинна встановити нормативно-правову базу, що дозволяє захищати різні інтереси. Підтримка переважаючого значення вимоги конфіденційності не виправдана, якщо це перешкоджає проведенню ефективного розслідування у разі, коли необхідно було зобов'язати постачальника послуг Інтернету розкрити особу, що помістила оголошення сексуального характеру відносно неповнолітнього.¹

На сучасному етапі інтеграції в світове співтовариство в нашій країні досі не вироблені механізми забезпечення і захисту прав і інтересів неповнолітніх осіб в Інтернеті. Прийняття Україною Кодексу щодо захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет певною мірою є спробою поставити під контроль та забезпечити реалізацію окремих прав дитини в Інтернеті й спрямовано на боротьбу зі шкідливим для дітей Інтернет-контентом.² Основним завданням Кодексу є об'єднання провайдерів Інтернет-послуг у боротьбі з проблемою поширення дитячої порнографічної продукції та матеріалів, що пропагують жорстоке поводження з дітьми. Велику роль в реалізації та захисті прав дітей повинні відігравати батьки та викладачі, які повинні надавати допомогу дітям благодійно та творчо використовувати можливості, що надаються Інтернетом.

Дійсно треба визнати, що інтерактивний характер Інтернет надає багато можливостей для розвитку медійної грамотності, яка формує аналітичні навички та мислення у дитини й дає поштовх до інновацій та творчості. Право на доступ до Інтернету та, як наслідок, розвиток інформаційної грамотності важливе для дитини, щоб надати їй можливість безпечно адаптуватися до нових технологій, що постійно розвиваються, а також у більш широкому сенсі, щоб сформувати свій особистий світогляд. Проте, все вищезазначене не можливе без захисту прав дітей в Інтернеті та забезпечення належної інформаційної безпеки, що є одним з показників фактору якості життя дитини.

¹ Справа «К. У. проти Фінляндії» (К. У. v. Finland) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cases.legal/en/act-echr1-117361.html>.

² Кодекс щодо захисту дітей від жорстокого поводження в мережі Інтернет та Інтернет-ресурсах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/User/Downloads/20120221130217_final_text%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/20120221130217_final_text%20(1).pdf).